

Διονύσιος Σολωμός

Διονύσιος Σολωμός, (1798-1857)

Ο Διονύσιος Σολωμός (1798-9 Φεβρουαρίου 1857) ήταν Ζακυνθινός Έλληνας ποιητής, περισσότερο γνωστός για τη συγγραφή του ποιήματος Ύμνος εις την Ελευθερίαν το 1823, οι πρώτες δυο stroφές του οποίου έγιναν ο ελληνικός εθνικός ύμνος. Κεντρικό πρόσωπο της Επτανησιακής σχολής, ο Διονύσιος Σολωμός θεωρήθηκε και θεωρείται ο εθνικός ποιητής της Ελλάδας, όχι μόνον γιατί έγραψε τον Εθνικό Ύμνο, αλλά και γιατί αξιοποίησε την προγενέστερη ποιητική παράδοση (κρητική λογοτεχνία, Δημοτικό τραγούδι) και ήταν ο πρώτος που καλλιέργησε συστηματικά τη δημοτική γλώσσα και άνοιξε τον δρόμο για τη χρησιμοποίησή της στη λογοτεχνία, αλλάζοντας ακόμη περισσότερο τη στάθμη της. Σύμφωνα με τις απόψεις του δημιουργούσε «από τον ρωμαντισμό μαζί με τον κλασικισμό ένα [...] είδος μικτό, αλλά νόμιμο[...].»

Εκτός από τον Ύμνο εις την Ελευθερίαν, τα σπουδαιότερα έργα του είναι: Ο Κρητικός, Ελεύτεροι Πολιορκημένοι, Ο Πόρφυρας, Η Γυναίκα της Ζάκυνθος, Λάμπρος. Το βασικό χαρακτηριστικό της ποιητικής παραγωγής του είναι η αποσπασματική μορφή: κανένα από τα ποιήματα που έγραψε μετά τον Ύμνο εις την Ελευθερίαν δεν είναι ολοκληρωμένο και με ελάχιστες εξαιρέσεις, τίποτα δεν δημοσιεύτηκε από τον ίδιο. Ο Κώστας Βάρναλης περιέγραψε εύστοχα την αποσπασματικότητα του σολωμικού έργου με τη φράση «...(Ο Σολωμός) πάντα τα έγραφε, αλλά ποτέ του δεν τα έγραψε»

Καταγωγή και παιδικά χρόνια

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1798, στο διάστημα μεταξύ 15 Μαρτίου και 15 Απριλίου. Γονείς του ήταν ο κόντες Νικόλαος Σολωμός και η υπηρέτριά του, Αγγελική Νίκη. Ο πατέρας του καταγόταν από οικογένεια Κρητικών προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στη Ζάκυνθο το 1670, μετά την κατάληψη της Κρήτης το 1669 από τους Οθωμανούς. Το οικογενειακό τους όνομα στα ιταλικά παραδίδεται με διάφορες μορφές: Salamon, Salomon, Solomon, Salomone. Η καταγωγή της μητέρας του είναι πιθανό να ήταν από την Μάνη.

Ο κόντες Νικόλαος Σολωμός χήρεψε το 1802 από την νόμιμη σύζυγό του, Μαρνέττα Κάκνη, με την οποία είχε αποκτήσει δύο παιδιά, τον Ρομπέρτο και την Έλενα. Από το 1796 όμως είχε δεσμό με την υπηρέτριά του, Αγγελική Νίκη, με την οποία απέκτησε εκτός από τον Διονύσιο άλλον έναν γιο, τον Δημήτριο, μετέπειτα πρόεδρο της Ιονίου Βουλής, το 1801. Το ζευγάρι παντρεύτηκε μόλις την προπαραμονή του θανάτου του (27 Φεβρουαρίου 1807) και τα παιδιά τους απέκτησαν τα δικαιώματα των νόμιμων τέκνων.

Ο ποιητής πέρασε τα παιδικά του χρόνια ως το 1808 στο πατρικό του σπίτι στην Ζάκυνθο, υπό την επίβλεψη του δασκάλου του, αβά Σάντο Ρόσι, Ιταλού πρόσφυγα. Μετά τον θάνατο του πατέρα του ανέλαβε την κηδεμονία του ο κόντες Διονύσιος Μεσσαλάς, ενώ η μητέρα του παντρεύτηκε στις 15 Αυγούστου της ίδιας χρονιάς τον Μανόλη Λεονταράκη. Την επόμενη χρονιά ο Μεσσαλάς έστειλε τον μικρό Διονύσιο στην Ιταλία για σπουδές, σύμφωνα με την συνήθεια των ευγενών των Επτανήσων, αλλά ενδεχομένως και λόγω του γάμου της Αγγελικής Νίκλη.

Σπουδές στην Ιταλία

Ο Σολωμός αναχώρησε για την Ιταλία μαζί με τον δάσκαλό του, ο οποίος επέστρεψε στην πατρίδα του, την Κρεμόνα. Γράφτηκε αρχικά στο Λύκειο της Αγίας Αικατερίνης στην Βενετία, όμως δυσκολευόταν να προσαρμοστεί στην αυστηρή πειθαρχία του σχολείου και γι' αυτό ο Ρόσι τον πήρε μαζί του στην Κρεμόνα, όπου τελείωσε το Λύκειο το 1815. Τον Νοέμβριο του 1815 γράφτηκε στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Παβίας, από την οποία αποφοίτησε το 1817. Δεδομένων των φιλολογικών ενδιαφερόντων του, η άνηση της ιταλικής λογοτεχνίας δεν τον άφησε ανεπηρέαστο. Καθώς μάλιστα μιλούσε πλέον θαυμάσια την ιταλική γλώσσα, άρχισε να γράφει ποιήματα στα ιταλικά. Τα σημαντικότερα από τα πρώτα ιταλικά ποιήματα που έγραψε εκείνη την περίοδο ήταν το *Ode per la prima messa* (*Ωδή για την πρώτη λειτουργία*) και *La distruzione di Gerusalemme* (*Η καταστροφή της Ιερουσαλήμ*). Εξάλλου γνωρίστηκε με γνωστά ονόματα της πνευματικής Ιταλίας (πιθανώς Μαντσόνι, Μόντι κ.ά.) οι οποίοι μάλιστα τον περιέβαλαν με το κλίμα του γαλλικού διαφωτισμού. Ενσωματώθηκε στους λογοτεχνικούς κύκλους τους και τελειοποιούμενος στις ποιητικές κατακτήσεις του, εξελισσόταν σ' έναν καλό ποιητή της ιταλικής γλώσσας.

Επιστροφή στην Ζάκυνθο

Ο Σολωμός επέστρεψε στην Ζάκυνθο το 1818, μετά το τέλος των σπουδών του. Στην Ζάκυνθο υπήρχε αξιόλογη πνευματική κίνηση ήδη από τον 18ο αιώνα (δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι όλοι οι προσολωμικοί ποιητές προέρχονταν από αυτό το νησί). Γι' αυτό ο Σολωμός βρήκε έναν κύκλο από ανθρώπους με ενδιαφέρον για την λογοτεχνία, με τους οποίους γρήγορα ανέπτυξε φιλικές σχέσεις. Οι σημαντικότεροι από αυτούς ήταν ο Αντώνιος Μάτεσης (συγγραφέας του *Βασιλικού*), ο Γεώργιος Τερτσέτης, ο Διονύσιος Ταγιαπιέρας (γιατρός, δημοτικιστής, φίλος του Ιωάννη Βηλαρά) και ο Νικόλαος Λούντζης. Συγκεντρώνονταν συχνά σε φιλικά σπίτια και διασκέδαζαν με αυτοσχέδια ποιήματα. Συχνά σατίριζαν στα ποιήματά τους έναν Ζακυνθινό γιατρό, τον Ροΐδη (τα ποιήματα του Σολωμού που σατιρίζουν τον γιατρό είναι *Το Ιατροσυμβούλιο*, *Η Πρωτοχρονιά* και οι *Κρεμάλες*). Επίσης, αυτοσχεδίαζαν ποιήματα σε δοσμένες ομοιοκαταληξίες και θέμα. Όπως ήταν φυσικό, ο Σολωμός ξεχώριζε εξ αιτίας του ποιητικού ταλέντου του. Τα ιταλικά ποιήματα που αυτοσχεδίασε εκείνη την εποχή, εκδόθηκαν το 1822, με τον τίτλο *Rime Improvvise*, η μοναδική ζώντος του Σολωμού δημοσιευμένη συλλογή. Με την επιστροφή στη Ζάκυνθο ο Σολωμός εκπληρώνει το ιδανικό του, όπως το αποκαλεί ο Κ.Θ. Δημαράς, και μαζεύει «εθνικά τραγούδια», δηλαδή δημοτικά τραγούδια από όλα τα μέρη της

Ελλάδας σε μια προσπάθεια ανακάλυψης υλικού που θα γεμίσει το δικό του ποιητικό σχήμα.

Τα πρώτα ελληνικά έργα και η συνάντηση με το Σπυρίδωνα Τρικούπη

Ο λόγιος, ιστορικός και πολιτικός Σπυρίδων Τρικούπης.

Παράλληλα με τα ιταλικά ποιήματα, ο Σολωμός έκανε και τις πρώτες απόπειρες να γράψει στα ελληνικά. Αυτό το εγχείρημα ήταν δύσκολο, όχι μόνο επειδή ο ποιητής δεν γνώριζε καλά την ελληνική γλώσσα, αφού η παιδεία του ήταν κλασική και ιταλική, αλλά και επειδή δεν υπήρχαν πολλά αξιόλογα ποιητικά έργα στην δημοτική γλώσσα, τα οποία θα μπορούσε να αξιοποιήσει ως πρότυπο. Για να διαμορφώσει το γλωσσικό του όργανο άρχισε να μελετά

συστηματικά τα δημοτικά τραγούδια, το έργο των προσολωμικών ποιητών, δημώδη και κρητική λογοτεχνία, που ήταν τα καλύτερα ως τότε δείγματα της χρήσης της δημοτικής γλώσσας στην νεοελληνική λογοτεχνία. Τα ποιήματα που ξεχωρίζουν από τα έργα αυτής της περιόδου είναι η *Ξανθούλα*, η *Αγνώριστη*, *Τα δυο αδέρφια* και *Η τρελή μάνα*.

Σημαντική για την στροφή του προς τη συγγραφή στα ελληνικά θεωρείται η συνάντησή του το 1822 με τον Σπ. Τρικούπη. Ο Τρικούπης επισκέφθηκε την Ζάκυνθο το 1822 ως προσκεκλημένος του λόρδου Γκίλφορντ. Η φήμη του Σολωμού στο νησί ήταν ήδη μεγάλη και ο Τρικούπης θέλησε να τον γνωρίσει. Στη δεύτερη συνάντησή τους ο Σολωμός τού διάβασε το ιταλικό *Ωδή για την πρώτη λειτουργία* και ο Τρικούπης τού είπε «*Η ποιητική σας ιδιοφυΐα σας επιφυλάσσει μια διαλεχτή θέση στον ιταλικό Παρνασσό. Αλλά οι πρώτες θέσεις εκεί είναι πιασμένες. Ο ελληνικός Παρνασσός δεν έχει ακόμη το Δάντη του*». Ο Σολωμός τού εξήγησε ότι δεν γνώριζε καλά τα ελληνικά και ο Τρικούπης τον βοήθησε στην μελέτη των ποιημάτων του Χριστόπουλου. Ο αριστοκράτης Σολωμός αντίθετα από τον Κάλβο, ξεκινώντας από την ιταλική παιδεία, «*ανακάλυψε τον νέο ελληνισμό σαν μια δύναμη άγνωστη, θαυμαστή και γονιμοποιό*».

Ο Ύμνος εις την Ελευθερίαν και η καθιέρωση του ποιητή

Ταπεινότατή σου γέρνει
ή τρισάθλια κεφαλή,
σάν πτωχοῦ ποῦ θυροδέρνει
κι εἶναι βάρος του ἡ ζωή.

Ναί, ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου μὲ ὀρμή,
ποῦ ἀκατάπαυστα γυρεύει
ἢ τὴ νίκη ἢ τὴ θανή.

Ἀπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὑμνος εἰς τὴν Εὐλευθερίαν στρ. 14-16

Ο πρώτος σημαντικός σταθμός στην ελληνόγλωσση δημιουργία του Σολωμού ήταν ο *Ύμνος εις την Ελευθερίαν* που ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 1823, ποίημα εμπνευσμένο από την ελληνική επανάσταση του 1821. Το ποίημα δημοσιεύθηκε και στην Ελλάδα (το 1824 στο πολιορκούμενο Μεσολόγγι) και στην Ευρώπη (1825 στο Παρίσι, σε γαλλική μετάφραση, αργότερα και σε άλλες γλώσσες) και η φήμη του ποιητή εξαπλώθηκε πέρα από τα στενά όρια του νησιού του. Σε αυτό το έργο εξ άλλου οφείλεται και η εκτίμηση που απολάμβανε ο Σολωμός μέχρι τον θάνατό του, αφού τα υπόλοιπα έργα του ήταν γνωστά μόνο στον στενό κύκλο των θαυμαστών και «μαθητών» του. Με τον *Ύμνο εις την Ελευθερίαν* άρχισε μια σημαντική περίοδος για την μετέπειτα διαμόρφωση του ποιητή: είναι η εποχή στην οποία έχει κατακτήσει πλέον την γλώσσα και προσπαθεί να δοκιμαστεί σε συνθετότερες μορφές, να διευρύνει τον κύκλο των εμπνεύσεών του και να εγκαταλείψει την ευκολία του αυτοσχεδιασμού. Καρπός των αναζητήσεων αυτής της περιόδου ήταν η *Ωδή εις το θάνατο του Λόρδου Μπάιρον*, ποίημα που έχει πολλά κοινά στοιχεία με τον *Ύμνο* αλλά και πολλές αδυναμίες, *Η Καταστροφή των Ψαρών*, ο *Διάλογος*, που αναφέρεται στην γλώσσα (βλέπε παρακάτω), η *Γυναίκα της Ζάκυνθος*.

Η εγκατάσταση στην Κέρκυρα: Τα πρώτα χρόνια

Το 1828, μετά από προστριβές και οικονομικές διαφορές με τον αδελφό του Δημήτριο για κληρονομικά ζητήματα, ο Σολωμός μετακόμισε στην Κέρκυρα, σημαντικό πνευματικό κέντρο των Επτανήσων εκείνη την εποχή. Αιτία της αναχώρησής δεν ήταν όμως μόνο τα οικογενειακά προβλήματα· ο Σολωμός σχεδίαζε ήδη από το 1825 να ταξιδέψει στο νησί. Η Κέρκυρα θα του προσέφερε όχι μόνο ένα περιβάλλον πνευματικότερο, αλλά και την απομόνωση που ταίριαζε στον μονήρη και ιδιότροπο χαρακτήρα του και η οποία ήταν απαραίτητη για την μελέτη και την ενασχόλησή του με την ποίηση, σύμφωνα και με τις υψηλές αντιλήψεις που είχε για την Τέχνη. Γι' αυτό και τα πρώτα χρόνια της ζωής του στην Κέρκυρα ήταν τα πιο ευτυχισμένα χρόνια. Την εποχή εκείνη ξεκίνησε την εντατική μελέτη της γερμανικής ρομαντικής φιλοσοφίας και ποίηση (Hegel, Schlegel, Schiller, Goethe). Επειδή δεν γνώριζε γερμανικά, τα διάβαζε από ιταλικές μεταφράσεις που εκπονούσε γι' αυτόν ο φίλος του Νικόλαος Λούντζης. Επίσης συνέχισε να επεξεργάζεται τα έργα *Γυναίκα της Ζάκυνθος* και *Λάμπρος*, που είχε αρχίσει το 1826.

1833: Η ΔΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑΣ

Την περίοδο 1833-1838, και ενώ οι σχέσεις με τον αδελφό του είχαν αποκατασταθεί, η ζωή του συνταράχθηκε από μια σειρά δίκες, με τις οποίες ο ετεροθαλής αδελφός του (από την πλευρά της μητέρας του) Ιωάννης Λεονταράκης διεκδικούσε τμήμα της πατρικής περιουσίας, με το επιχείρημα ότι ήταν και αυτός τέκνο του κόντε Νικόλαου Σολωμού, αφού η μητέρα του ήταν έγκυος πριν από το θάνατό του. Παρόλο που η κατάληξη της περιπέτειας ήταν ευνοϊκή για αυτόν και τον αδελφό του, η δικαστική διαμάχη οδήγησε σε αποξένωση του Σολωμού από τη μητέρα του (πληγώθηκε πολύ από τη στάση της, κυρίως επειδή την υπεραγαπούσε) και στην απόσυρσή του από τη δημοσιότητα.

Παρόλο που η δίκη επηρέασε πολύ τον ψυχισμό του ποιητή, δε στάθηκε ικανή να αναστείλει την ποιητική του δημιουργία. Το 1833 ξεκίνησε η ωριμότερη περίοδος της ποιητικής δημιουργίας του Σολωμού, αποτέλεσμα της οποίας ήταν τα (ανολοκλήρωτα) ποιήματα *Ο Κρητικός* (1833), *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* (έως το 1845), *Ο Πόρφυρας* (1847), τα οποία αναγνωρίζονται ως τα καλύτερα έργα του. Παράλληλα σχεδίαζε και άλλα έργα, τα οποία όμως έμειναν είτε στο στάδιο των σχεδιασμάτων, είτε σε πολύ αποσπασματική μορφή, όπως τα *Νικηφόρος Βρυέννιος*, *Εις το θάνατο Αιμιλίας Ροδόσταμο*, *Εις Φραγκίσκα Φραιζερ*, *Carmen Seculare*.

Ο κύκλος της Κέρκυρας

Στην Κέρκυρα ο Σολωμός βρέθηκε σύντομα στο στο επίκεντρο ενός κύκλου θαυμαστών και ποιητών, ενός πυρήνα από πνευματικούς ανθρώπους με μεγάλη μόρφωση, με προοδευτικές και φιλελεύθερες ιδέες, με αισθητική κατάρτιση και με αυστηρές αξιώσεις για την τέχνη. Τα σημαντικότερα πρόσωπα που με τα οποία συσχετίστηκε ο ποιητής ήταν ο Νικόλαος Μάντζαρος, ο Ιωάννης και ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ο Ερμάννος Λούντζης, ο Nicolo Tommaseo, ο Ανδρέας Μουστοξύδης, ο Πέτρος Βράβας Αρμένης, ο Ιάκωβος Πολυλάς, ο Ιούλιος Τυπάλδος, ο Ανδρέας Λασκαράτος, ο Γεράσιμος Μαρκοράς.

Οι Πολυλάς, Τυπάλδος και Μαρκοράς ήταν οι «μαθητές» του Σολωμού, οι ποιητές που συγκροτούν την τον κύκλο των «σολωμικών ποιητών», από τον οποίο αρχίζει η ποιητική άνοδος της ελληνικής ποίησης, πολλές δεκαετίες πριν από την Αθήνα, όπου ο Κωστής Παλαμάς επιχείρησε μια δεύτερη ποιητική αναγέννηση, ως «αρχηγός» της Νέας Αθηναϊκής Σχολής.

Τα τελευταία χρόνια

Ο Σολωμός μετά το 1847 άρχισε να ξαναγράφει στα Ιταλικά. Τα έργα της περιόδου είναι ημιτελή ποιήματα και πεζά σχεδιάσματα και κάποια από αυτά ίσως σχεδίαζε να μεταφέρει στα Ελληνικά. Το 1851 εμφανίστηκαν και σοβαρά προβλήματα υγείας και ο χαρακτήρας του έγινε ακόμα πιο ιδιόρρυθμος. Αποκόπηκε από φιλικά του πρόσωπα, όπως τον Πολυλά (οι σχέσεις τους αποκαταστάθηκαν το 1854) και μετά και την τρίτη εγκεφαλική συμφόρηση που έπαθε το 1856 δεν έβγαινε πλέον από το σπίτι. Πέθανε τελικά τον Φεβρουάριο του 1857. Ήταν τόσο γενική και στέρεη η φήμη του, ώστε όταν μαθεύτηκε ο θάνατός του, όλος ο λαός πένθησε. Το θέατρο της Κέρκυρας έκλεισε, η Ιόνιος Βουλή σταμάτησε τις εργασίες της και αποφάσισε να κηρυχθεί πένθος για τον ποιητή. Τα οστά του μεταφέρθηκαν στη Ζάκυνθο το 1865.

Έργο / Τα κυριότερα έργα

Τα πρώτα ποιήματα του Σολωμού, αυτά της Ζακυνθινής περιόδου, ήταν κυρίως σύντομα στιχουργήματα στα πρότυπα των ιταλικών ποιημάτων, στο κλίμα του αρκαδισμού (για παράδειγμα *Ο θάνατος του βοσκού*, *Ευρυκόμη*), αλλά και του

πρώιμου ρομαντισμού (*Τρελή μάνα*). Πρώτος σημαντικός σταθμός είναι ο *Ύμνος εις την Ελευθερίαν* (1823), χάρη στον οποίο καθιερώθηκε ως εθνικός ποιητής και απέκτησε τη φήμη που απολάμβανε ως το θάνατό του. Η δεκαετία 1823-1833 είναι καθοριστική για την μετέπειτα εξέλιξή του. Τότε ο ποιητής προσπάθησε να εγκαταλείψει την ευκολία του αυτοσχεδιασμού και άφησε οριστικά τον νεοκλασικισμό των ποιημάτων *Ύμνος εις την Ελευθερίαν*, *Ωδή στον θάνατο του Λόρδου Βύρωνα* και *Εις Μάρκο Μπότσαρη*, το μόνο ποίημα που αφιερώνεται σε αγωνιστή του '21.

Το 1824 συνέθεσε τον *Διάλογο* για τη γλώσσα. Συμμετέχουν τρία πρόσωπα: ο ποιητής, ο φίλος (σε πρώτο σχεδιάσμα αναφέρεται ότι είναι ο Σπ. Τρικούπης) και ο σοφολογιότατος, αλλά στο μεγαλύτερο τμήμα συζητούν μόνο ο ποιητής και ο λόγιος. Ο ποιητής προσπαθεί να αποδείξει ότι η καθαρεύουσα είναι μια τεχνητή γλώσσα που δεν την έχει ανάγκη ούτε ο λαός ούτε η λογοτεχνία. Υποστηρίζει μια λογοτεχνική γλώσσα που θα στηρίζεται στη γλώσσα του λαού, αλλά βέβαια θα είναι επεξεργασμένη από τον ποιητή, με τη χαρακτηριστική φράση: «*υποτάξου πρώτα στη γλώσσα του λαού και αν είσαι αρκετός, κυρίεψέ την*». Χρησιμοποιεί τα επιχειρήματα του γαλλικού διαφωτισμού για τη χρήση των εθνικών γλωσσών και με παραδείγματα από την ιταλική ποίηση προσπαθεί να αποδείξει ότι καμία λέξη από μόνη της δεν είναι χυδαία, αλλά αποκτά την ιδιαίτερη αξία της μέσα στο ποίημα, σε συνδυασμό με τις άλλες λέξεις. Στο τέλος του έργου ο ποιητής εγκαταλείπει τα ορθολογικά επιχειρήματα και εκφράζει τις απόψεις του με πάθος.

Το διάστημα 1824-1826 άρχισε να επεξεργάζεται το ποίημα *Λάμπρος*, το οποίο δεν ολοκληρώθηκε. Ο Λάμπρος είναι ένας ακραίος ρομαντικός ήρωας: έχει κάνει σχέση με μια νεαρή κοπέλα, τη Μαρία, και έχουν αποκτήσει τέσσερα παιδιά χωρίς να παντρευτούν. Τα παιδιά τους τα έβαλε σε ένα ορφανοτροφείο. Όσον καιρό πολεμούσε κατά του Αλή Πασά, συναντήθηκε με την κόρη του χωρίς να την αναγνωρίσει, και έκανε ερωτικό δεσμό μαζί της. Όταν τελικά ανακάλυψε την αιμομιξία, από κάποια σημάδια που είχε η κόρη, και της το ομολόγησε, η κοπέλα αυτοκτόνησε. Επιστρέφοντας στο σπίτι του ο Λάμπρος αναγκάστηκε να ομολογήσει στη Μαρία το έγκλημά του και κατέφυγε σε μια εκκλησία για να βρει γαλήνη. Εκεί όμως η Θεία Δίκη του έστειλε τα φαντάσματα των τριών αγοριών του που τον καταδίωξαν. Ο ήρωας, κυνηγημένος, γκρεμίστηκε τελικά από ένα βράχο και η Μαρία, που είχε ήδη τρελαθεί, έπεσε στη λίμνη ελπίζοντας ότι στον ουρανό θα έβρισκε επιτέλους τη γαλήνη.

Το 1826 παραδίδει το *Η Φαρμακωμένη* εκφράζοντας την αγανάκτησή του έναντι των συμπατριωτών του γιατί καταδίκασαν σε ηθικό θάνατο μια νέα κοπέλλα. Στην περίοδο 1826-1829 επεξεργαζόταν το πεζόμορφο ποίημα *Γυναίκα της Ζάκυνθος*, εφιαλτική σάτιρα, που επεκτείνεται στο θέμα του Κακού. Το έργο είναι αφήγηση ενός ιερομόναχου, του Διονυσίου, και η «Γυναίκα» είναι η χαρακτηριστικότερη έκφραση του Κακού. Λέγεται ότι αφορμή για τη σύνθεση αυτή ήταν ένα συγγενικό πρόσωπο του Σολωμού, και για αυτό ο αδερφός του ποιητή δεν επέτρεψε στον Πολυλά να το εκδώσει. Το 1829 έγραψε το *Εις Μοναχήν* για την Άννα Γεωργομίλα, όταν ενδύθηκε το μοναχικό σχήμα στη μονή Αγίων Θεοδώρων στην Κέρκυρα.

Το 1833 έγραψε το πρώτο σημαντικό έργο της ωριμότητας, τον *Κρητικό*, σε στίχο ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο, εμπνευσμένο από την κρητική λογοτεχνία. Αφηγείται την ιστορία ενός Κρητικού που έφυγε από την Κρήτη μετά την αποτυχημένη επανάσταση του 1826, το ναυάγιο και την προσπάθειά του να σώσει την αγαπημένη του από την τρικυμία. Κεντρικό σημείο του ποιήματος είναι η εμφάνιση ενός οράματος, μιας *Φεγγαροντυμένης*. Ο αφηγητής της ιστορίας είναι ο ίδιος ο Κρητικός: την αφηγείται χρόνια μετά, όταν ζει μόνος ζητιανεύοντας, με αναδρομές στο παρελθόν (τη ζωή στην Κρήτη και το ναυάγιο) και προβολές στο μέλλον (τη Δευτέρα Παρουσία και τη συνάντηση με την αγαπημένη του στον Παράδεισο). Ο *Κρητικός* είναι αισθητικά το πιο ολοκληρωμένο ποίημα. Το κεντρικό πρόβλημα που απασχολεί τους φιλολόγους είναι η ερμηνεία της μορφής της «Φεγγαροντυμένης». Κατά τη δεκαετία 1833-1844 επεξεργάστηκε και το Β' Σχεδιάσμα των *Ελεύθερων Πολιορκημένων*, έργου που αναφέρεται στη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου και την ηρωική έξοδο των κατοίκων, σε ομοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο. Μετά το 1845 άρχισε να το επεξεργάζεται σε άλλη μορφή, χωρίς ομοιοκαταληξία. Το ποίημα περιγράφει την κατάσταση στο Μεσολόγγι τις τελευταίες ημέρες της πολιορκίας, όταν είχαν εξαντληθεί τα τρόφιμα και ήταν βέβαιο ότι η πόλη θα έπεφτε. Για την ερμηνεία του ποιήματος είναι ιδιαίτερα χρήσιμες οι ιταλικές σημειώσεις του ποιητή, που έχουν προταχθεί στην έκδοση σε μετάφραση του Πολυλά. Κεντρικό θέμα είναι η δύναμη της θέλησης και η πάλη με τους πειρασμούς της φύσης, που γεννούν την επιθυμία για ζωή και μπορούν να αποπροσανατολίσουν τους αγωνιστές. Το τελευταίο έργο της ωριμότητας είναι ο *Πόρφυρας*, 1847, εμπνευσμένος από ένα πραγματικό περιστατικό, όταν ένας καρχαρίας κατασπάραξε έναν Άγγλο στρατιώτη που κολυμπούσε στο λιμάνι της Κέρκυρας. Ο *Πόρφυρας* είναι το πιο προβληματικό ως προς την ερμηνεία έργο, κυρίως λόγω της μορφής στην οποία έχει παραδοθεί. Αναφέρεται και αυτός στη σχέση φύσης - ανθρώπου και στη διάσταση μεταξύ σώματος (ύλης) και πνεύματος.

Μικρὸς προφῆτης ἔρριξε σὲ κορασὶὰ τὰ μάπα,
καὶ στοὺς κρυφούς του λογισμοὺς χαρὰ γιομάτους εἶπε:
«Κι ἂν γὰρ τὰ μάπα σου Καλή, κι ἂν γὰρ τὴν κεφαλὴ σου,
κρίνους ὁ λίθος ἔβγανε, χρυσὸ στεφάνι ὁ ἥλιος,
δῶρο δὲν ἔχουνε γὰρ Σὲ καὶ γὰρ τὸ μέσα πλοῦτος.
Ὅμορφος κόσμος, ἠθικός, ἀγγελικὰ πλασμένος.

Εἰς Φραγκίσκα Φράϊτζερ

Η αντιμετώπιση του έργου του

Ο Σολωμός είχε εξ αρχής σημαντική θέση στους φιλολογικούς κύκλους της Ζακύνθου. Μετά και τη δημοσίευση του Ὕμνου εἰς τὴν Ἐλευθερίαν ἡ φήμη του επεκτάθηκε και στο ελληνικό κράτος, αν και ο ίδιος δεν ταξίδεψε ποτέ στην ελεύθερη Ελλάδα. Στο ευρύ κοινό των Επτανήσων και στην Αθήνα ο ποιητής ήταν γνωστός μόνο για τα ποιήματα που είχε δημοσιεύσει: τον Ὕμνο εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, το απόσπασμα «Ἡ δέηση τῆς Μαρίας» από τον *Λάμπρο*, τὴν *Ὠδὴ εἰς Μοναχὴν*, καθώς και τα νεανικά

του ποιήματα, πολλά από τα οποία διαδίδονταν προφορικά και αρκετά από αυτά είχαν μελοποιηθεί. Η άποψη των συγχρόνων του στηριζόταν επομένως σε αυτά τα έργα, και χάρη σε αυτά τα έργα είχε αποκτήσει τη φήμη που τον συνόδεψε μέχρι τον θάνατό του. Θαυμασμό για το έργο του Σολωμού εκδήλωναν και οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι της Α' Αθηναϊκής Σχολής, εκφράζοντας όμως τις αντιρρήσεις τους για τη γλώσσα του. Ο Ιάκωβος Ρίζος Νερουλός, έγραφε το 1827 στο *Cours de la litterature grecque moderne*: «τα ποιήματα του Διονύσιου Σολωμού... έχουν τη σπάνια αξία κάποιου δυνατού και συναρπαστικού οίστρου, μιας φαντασίας γεμάτης τόλμη και γονιμότητα»^[22]. Ο Αλέξανδρος Σούτσος στο ποίημα του *Επιστολή προς τον Βασιλέα Όθωνα* χαρακτήρισε τον Σολωμό (αλλά και τον Κάλβο) «μεγάλο ώδοποιό», που όμως παραμέλησε τα κάλλη της γλώσσας και παρουσίασε πλούσιες ιδέες «πτωχά ενδεδυμένες», ενώ ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής στο *Esquisses de la litterature grecque moderne* έγραφε: «το πνεύμα του τον κάνει να είναι μια από τις μεγαλύτερες δόξες της Ελλάδας.... Ο Σολωμός έλαμψε σαν το πιο όμορφο πετράδι του ποιητικού στέμματος της Ελλάδας». Ήδη πριν τον θάνατό του το ποιητικό έργο του Σολωμού είχε ταυτιστεί με την έννοια της πατρίδας: το 1849 η εφημερίδα *Αιών* έγραφε: «αί ποιήσεις τοῦ Σολωμοῦ δὲν εἶναι ποιήσεις ἀτόμου, ἀλλὰ ὁλοκλήρου ἔθνους». Ανάλογες κρίσεις διατυπώθηκαν και μετά το θάνατο του ποιητή. Το περιοδικό *Πανδώρα* έγραψε: «ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων τῆς Ἑλλάδος, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ τῆς Εὐρώπης αὐτῆς, ποιητῶν, ὁ συγγραφεὺς τοῦ πρὸς τὴν Ἐλευθερίαν Διθυράμβου ἐκείνου, ὁ ἐκ Ζακύνθου Διονύσιος Σολωμός, ἀπέθανεν εἰς ἀκμάζουσιν ἔτι ἡλικίαν». Οι επικήδειοι των μαθητῶν του Σολωμού ήταν βεβαίως πιο ουσιαστικοί και αναφέρονταν και στα ανέκδοτα έργα, πολλά από τα οποία είχαν ακούσει τον ποιητή να απαγγέλλει. Ο Ιούλιος Τυπάλδος χαρακτήρισε τον Σολωμό «πρώτο και μέγα θεμελιωτή της νέας μας φιλολογίας» και ο Ιάκωβος Πολυλάς στα «Προλεγόμενα» των ποιημάτων του Σολωμού το 1859 τον ονόμασε «εθνικό ποιητή».

Η εικόνα για το έργο του Σολωμού άλλαξε ριζικά μετά την εμφάνιση της πολυαναμενόμενης έκδοσης, το 1859. Το ημιτελές έργο εξέπληξε δυσάρεστα και προκάλεσε αμηχανία και οι εφημερίδες που επαινούσαν τον μεγαλύτερο Έλληνα ποιητή μετά το θάνατό του, δεν έγραψαν τίποτα για την έκδοση των έργων. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Βαλαωρίτη: το 1857, μετά τον θάνατο του Σολωμού, έγραφε στον Κωνσταντίνο Ασώπιο ότι «ἐψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες τοῦ ἔθνους» και το 1877 έγραφε στον Ροΐδη: ότι ο Σολωμός άφησε πίσω του «ἕναν μόνο ὕμνον καὶ ὀλίγας ἀσυναρτήτους στροφάς». Αρνητικές κρίσεις για τα ποιήματα του Σολωμού διατύπωσε και ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος στο δοκίμιό του «Πόθεν η κοινή λέξις "τραγούδω";», το 1859.

Η πρώτη ουσιαστική επανεκτίμηση του σολωμικού έργου εκτός του επτανησιακού χώρου έγινε μετά το 1880, κυρίως από το κριτικό έργο του Παλαμά, ο οποίος αναγνώρισε την ιστορική σημασία του έργου του Σολωμού, εξαιτίας της δημιουργίας προσωπικής ποιητικής γλώσσας και του γόνιμου συνδυασμού όλων των στοιχείων της ποιητικής παράδοσης αλλά και των ευρωπαϊκών ποιητικών ρευμάτων και ιδεών. Στην πραγματικότητα μορφές όπως ο Σολωμός, ο Κάλβος ή ο Παλαμάς φαίνεται πως βοήθησαν την ελληνική λογοτεχνία να ξεφύγει από τον χαρακτηρισμό

της ελάχιστης ποίησης του 19ου αιώνα και να την εντάξουν στο ευρύτερο πλαίσιο του ευρωπαϊκού ρομαντισμού.

Σταθμό στη μελέτη του Σολωμικού έργου αποτέλεσε το ιδιοφυές βιβλίο του Κώστα Βάρναλη "Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική" (1925), σφοδρή πολεμική ενάντια στην ιδεαλιστική -και άγονη- θεώρησή του από τον Γιάννη Αποστολάκη στο κακογραμμένο, φλύαρο και πλαδαρό βιβλίο του "Η ποίηση στη ζωή μας" (1923).

Η αποσπασματικότητα του έργου

Το πρόβλημα της αποσπασματικής μορφής του σολωμικού έργου και της έκδοσής του είναι ένα από τα σημαντικότερα θέματα της μελέτης της σολωμικής ποίησης αλλά και της Ελληνικής Φιλολογίας εν γένει.

Τα μόνα έργα του Σολωμού που δημοσιεύθηκαν όσο ζούσε ήταν ο *Ύμνος εις την Ελευθερίαν* (1825), ένα απόσπασμα του *Λάμπρου* («Η δέηση της Μαρίας») (1834), το *Ωδή εις Μοναχήν* (1829) και το επίγραμμα *Εις Φραγκίσκα Φραιζερ* (1849). Τα υπόλοιπα έργα του έμειναν ανολοκλήρωτα. Ο Σολωμός επεξεργαζόταν συνεχώς τα έργα του και αγωνιζόταν για την επίτευξη της απόλυτης τελειότητας στη μορφή, προσπαθώντας να τα απαλλάξει από οτιδήποτε περιττό, που κατέστρεφε την καθαρά λυρική ουσία. Τα χειρόγρατά του δεν περιέχουν τα έργα καθαρογραμμένα, αλλά αποκαλύπτουν όλα τα στάδια επεξεργασίας τους, χωρίς απαραίτητα η τελευταία επεξεργασία να είναι η τελική. Ο ποιητής συνελάμβανε πρώτα ένα προσχέδιο του ποιήματος σε πεζό, το οποίο κατέγραφε στα ιταλικά, και στη συνέχεια άρχιζε την ελληνική επεξεργασία. Για πολλούς στίχους σώζονται διάφορες παραλλαγές, οι στίχοι συχνά δεν είναι στη σωστή σειρά, κάποιοι είναι ανολοκλήρωτοι ενώ υπάρχουν και χάσματα. Συχνά στην ίδια σελίδα ο ποιητής μπορεί να έγραφε στίχους από διαφορετικά ποιήματα.

Ο πιστός μαθητής του Σολωμού, Ιάκωβος Πολυλάς, όταν ανέλαβε μετά τον θάνατο του «δασκάλου» του να εκδώσει το έργο του (το οποίο ανέμεναν με αγωνία όχι μόνο στα Επτάνησα αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα), είχε να αντιμετωπίσει μεγάλες δυσκολίες. Κατ' αρχάς, έπρεπε να πάρει την άδεια από τον αδερφό του ποιητή, Δημήτριο, να μελετήσει τα τετράδια. Στην συνέχεια, έπρεπε να ταξινομήσει το ακατάστατο υλικό (με τον δυσανάγνωστο γραφικό χαρακτήρα του Σολωμού) για να παρουσιάσει ένα έργο όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένο και νοηματικά συνεκτικό και αυτοτελές. Ο Πολυλάς συγκέντρωσε και ταξινόμησε αυτό το υλικό και προσπάθησε να το ανασυνθέσει επιλέγοντας τους στίχους που εκείνος θεωρούσε ότι ανταποκρίνονταν περισσότερο στις αισθητικές απόψεις του ποιητή. Κάποιες φορές προσέθεσε και στίχους που είχε ακούσει τον Σολωμό να απαγγέλλει, και κατέγραψε και κάποιες από τις παραλλαγές των στίχων. Εξέδωσε το έργο του Σολωμού το 1859 με τον τίτλο *Άπαντα τα Ευρισκόμενα* και με μια εξαιρετική κριτική εισαγωγή, στην οποία διατύπωνε και την άποψη ότι τα χειρόγραφα του ποιητή με την οριστική μορφή των ποιημάτων έχουν χαθεί.

Απόπειρες ερμηνείας της αποσπασματικότητας

«...(Ο Σολωμός) πάντα τα έγραφε, αλλά ποτέ του δεν τα έγραψε».

— Κ. Βάρναλης, Σολωμικά, 1957

Η μορφή που παρουσίασε το έργο του Σολωμού με την πρώτη έκδοσή του μάλλον προκάλεσε απογοήτευση, καθώς τότε δεν μπορούσε να γίνει κατανοητή και να εκτιμηθεί η αξία ενός έργου με τόσες «ατέλειες». Ο Πολυλάς τόνισε στα προλεγόμενά του ότι τα κυριότερα χειρόγραφα, με την οριστική μορφή των ποιημάτων είτε είχαν χαθεί, είτε είχαν καταστραφεί. Επικρατούσαν τότε οι υποθέσεις ότι μπορεί τα έργα να εκλάπησαν από τον υπηρέτη του Σολωμού ή από τον αδερφό του Δημήτριο, ή ίσως ότι μπορεί να τα κατέστρεψε ο ίδιος ο ποιητής. Μόνο από τις αρχές του 20ου αι. είχε γίνει πλέον κατανοητό ότι δεν υπήρχαν άλλα χειρόγραφα και ότι ο ποιητής δεν είχε ολοκληρώσει τα έργα του. Οι πρώτες απόπειρες ερμηνείας του φαινομένου της αποσπασματικότητας ήταν περισσότερο εξωκειμενικές: η αδυναμία ολοκλήρωσης ερμηνευόταν ως αιτία της απουσίας της κατάλληλης πνευματικής ατμόσφαιρας που θα του έδινε κίνητρο να ολοκληρώσει τα έργα του, ή της απουσίας ικανοποιητικής λογοτεχνικής παράδοσης την οποία θα μπορούσε να ακολουθήσει, ή δίνονταν ψυχολογικές ερμηνείες σχετικά με τον αλκοολισμό του ποιητή, την έλλειψη συνθετικής ικανότητας, την δυσμενή επίδραση της δίκης του 1833-1838 ή την τελειομανία και το αίσθημα του ανικανοποίητου.

Άλλοι μελετητές αντιθέτως επισήμαναν ότι ο Σολωμός σε μεγάλο βαθμό αδιαφορούσε για την ολοκλήρωση των ποιημάτων. Ενδεικτική είναι η φράση που αποδίδεται στον ποιητή «Ο Λάμπρος θα μείνει απόσπασμα, γιατί το όλο ποίημα δε φτάνει το ύψος μερικών μερών». Ο Λίνος Πολίτης λέει σχετικά με την αποσπασματικότητα των *Ελεύθερων πολιορκημένων*: «δεν θέλησε ή δεν ενδιαφέρθηκε να εντάξει τα λυρικά αυτά κομμάτια σ' ένα σύνολο αφηγηματικό... Έμεινε στην καθαρή λυρική έκφραση, αδιαφορώντας για την μη λυρική συνδετική ουσία, προχωρώντας έτσι...προς μιά κατάκτηση ενός «καθαρού» λυρικού χώρου, πολύ πιο πριν από την εποχή του. Κάτι ανάλογο διαπιστώσαμε και στον Κρητικό, το ίδιο ισχύει και για τα άλλα του «αποσπασματικά» έργα». Αργότερα ο Σολωμός θεωρήθηκε από αρκετούς ποιητές και κριτικούς ως πρόδρομος την «καθαρής ποίησης» και η αποσπασματικότητα του έργου του δεν «ενοχλούσε», αντιθέτως εθεωρείτο μεγάλο πλεονέκτημα. Ο Δημήτρης Λιαντίνης αναφερόμενος στο φαινόμενο της αποσπασματικότητας του Σολωμικού έργου του αναγνωρίζει μια νόμιμη συντριβή: «Ο Σολωμός ταιριαστός στον καιρό του ήταν ανάγκη να δημιουργήσει τέχνη ευρωπαϊκή, αλλά ταιριαστός και στον τόπο του ήταν ανάγκη να δημιουργήσει τέχνη κλασσική. Αυτή η σύγκρουση τον οδήγησε στο παράταιρο σμίξιμο τού ρομαντικού και τού κλασσικού, και στη συντριβή της τέχνης του.»

Τέλος, την τελευταία δεκαετία έγινε απόπειρα συσχετισμού των ανολοκληρώτων σολωμικών έργων με τα αποσπασματικά έργα της ρομαντικής

λογοτεχνίας (όπως τα *Kubla Khan* του Coleridge, *Giaour* του Byron, *Heinrich von Ofterdingen* του Novalis), αν και αυτή η ερμηνεία δεν είναι αποδεκτή από άλλους.

Ελεύθεροι Πολιορκημένοι

Οι **Ελεύθεροι Πολιορκημένοι** είναι ένα από τα κορυφαία ποιητικά συνθέματα του εθνικού ποιητή Διονύσιου Σολωμού, που φέρεται ότι τον «απασχόλησε στο μεγαλύτερο διάστημα της ζωής του», καθώς και ένα από τα πιο σημαντικά έργα της νεότερης ελληνικής ποίησης. Γραμμένο σε δεκαπεντασύλλαβο, το έργο είναι εμπνευσμένο από τα γεγονότα της πολιορκίας και της Εξόδου του Μεσολογγίου κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821.

Ο δημιουργός του ασχολήθηκε με τη σύνθεσή του σχεδόν σε ολόκληρη τη διάρκεια της λεγόμενης ώριμης ποιητικής περιόδου της ζωής του 1834-1847, γεγονός που κάνει το έργο «οργανικό» ποίημα, από την άποψη ότι στη μακρά διάρκεια της ανάπτυξής του αποτυπώνει την εξέλιξη των ιδεών του ποιητή. Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, είναι ένα από τα πιο αποσπασματικά έργα του. Παραδόθηκε με τη μορφή τριών σχεδιασμάτων, ύστερα από προσεκτική μελέτη των αρχείων του ποιητή από τον Ιάκωβο Πολυλά, ο οποίος το εξέδωσε για πρώτη φορά.

Θέμα

Πηγή έμπνευσης των Ελεύθερων Πολιορκημένων είναι ο αγώνας των υπερασπιστών του Μεσολογγίου, κατά τη δεύτερη πολιορκία του από τους Οθωμανούς, που κράτησε σχεδόν ένα χρόνο (1825-1826) και κορυφώθηκε με την απέλπιδα έξοδο της Κυριακής των Βαΐων, 10 Απριλίου 1826. Ο ποιητής στο παρόν έργο επιχειρεί να αναδείξει σε ποιητικό λόγο το ηθικό μεγαλείο των Ελλήνων αγωνιστών που οδηγούνται με πλήρη συνείδηση στη θυσία για την κατάκτηση της πνευματικής ελευθερίας τους.

Περιεχόμενο

Το έργο δεν είναι ένα ενιαίο ποίημα, αλλά αποτελείται από τρία σχεδιάσματα σε αποσπασματική μορφή. Το Α' Σχεδιάσμα, έχει λυρικό ύφος. Το Β' Σχεδιάσμα, που αποτελείται από τα πιο σημαντικά σε ποιητική σύλληψη κομμάτια, αποτελείται από εξήντα ένα συνολικά αποσπάσματα, γραμμένα σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία. Συντέθηκε κατά την παραμονή του ποιητή στην Κέρκυρα, κατά το διάστημα 1833-1844. Τέλος, το Γ' Σχεδιάσμα, περιλαμβάνει 15 ποιητικά αποσπάσματα και συντέθηκε από το 1844 ως το τέλος της ζωής του Διονύσιου Σολωμού.

Στα Β' και Γ' Σχεδιάσματα, μεταξύ των ποιητικών αποσπασμάτων παρεμβάλλονται και πεζά τμήματα, που ήταν χειρόγραφα σχέδια του Σολωμού γραμμένα στα Ιταλικά, και τα οποία μεταφράστηκαν και εντάχθηκαν στο σώμα του έργου από τον Ιάκωβο Πολυλά. Υπάρχουν, επίσης, και επιπρόσθετα πεζά τμήματα,

τα οποία έγραψε ο Πολυλάς για την περαιτέρω κατανόηση του κάθε αποσπάσματος και τη σύνδεση μεταξύ τους.

Η κεντρική ιδέα του έργου, όπως αναλύεται στα σχέδια του Σολωμού, είναι ο αγώνας των πολιορκημένων ενάντια στις κακουχίες, ενώ γίνονται πραγματικά ελεύθεροι με την πνευματική νίκη ενάντια σε μια σειρά από πειρασμούς. Γίνεται λόγος για την εσωτερική ελευθερία της θέλησης να υπερβούν όλα αυτά που απειλούν τη δυναμικότητα της αντίστασής τους, όχι μόνο την πείνα και τη σωματική εξασθένηση αλλά και κάθε πειρασμού που προσφέρει η ίδια η ομορφιά της φύσης. Το έργο εξιστορεί τις τελευταίες ημέρες της πολιορκίας, που συνέβη κατά τη διάρκεια της άνοιξης, λίγο πριν το Πάσχα, ενώ δύο τα πιο χαρακτηριστικά αποσπάσματά του αναφέρονται στην ομορφιά της φύσης κατά την εποχή αυτή.

Η γλώσσα των Ελεύθερων Πολιορκημένων είναι απλή δημοτική με τους ιδιωματισμούς και τις ιδιοτυπίες που χαρακτηρίζουν τον Σολωμό.

*Διονύσιος Σολωμός
Έλεύθεροι Πολιορκημένοι*

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Α'

I.

Τότες έταραχτήκανε τὰ σωθικά μου, καὶ ἔλεγα πὼς ἦρθε
ῶρα νὰ ξεψυχήσω· κ' εὐρέθηκα σὲ σκοτεινὸ τόπο καὶ
βροντερό, ποὺ ἐσκιοτοῦσε σὰν κλωνὶ στάρι 'ς τὸ μύλο ποὺ
ἀλέθει ὀγλήγορα, ὡσὰν τὸ χόχλο 'ς τὸ νερὸ ποὺ ἀναβράζει·
ἐτότες ἐκατάλαβα πὼς ἐκείνο ἦτανε τὸ Μεσολόγγι· ἀλλὰ
δὲν ἔβλεπα μήτε τὸ κάστρο, μήτε τὸ στρατόπεδο, μήτε τὴ
λίμνη, μήτε τὴ θάλασσα, μήτε τὴ γῆ ποὺ ἐπάτουνα, μήτε
τὸν οὐρανό· ἐκατασκέπαζε ὅλα τὰ πάντα μαυρίλα καὶ
πίσσα, γιομάτη λάμψι, βροντή, καὶ ἀστροπελέκι· καὶ ὕψωσα
τὰ χέρια μου καὶ τὰ μάτια μου νὰ κάνω δέηση, καὶ ἰδοὺ μές·
'ς τὴν καπνίλα μία μεγάλη γυναίκα μὲ φόρεμα μαῦρο σὰν
τοῦ λαγοῦ τὸ αἷμα, ὅπου ἡ σπίθα ἔγγιζε κ' ἐσβενότουνε· καὶ
μὲ φωνή, ποὺ μοῦ ἐφαίνονταν πὼς νικάει τὴν ταραχὴ τοῦ
πολέμου, ἄρχισε·

«Τὸ χάραμα ἐπῆρα
Τοῦ Ἥλιου τὸ δρόμο,
Κρεμώντας τὴ λύρα
Τὴ δίκαιη ἔς τὸν ὦμο,
Κι' ἀπ' ὅπου χαράζει
Ὡς ὅπου βυθᾶ,

Τὰ μάτια μου δὲν εἶδαν τόπον ἐνδοξότερον ἀπὸ τοῦτο τὸ
άλωνάκι.»

II.

Παράμερα στέκει
Ὁ ἄντρας καὶ κλαίει·
Ἀργὰ τὸ τουφέκι
Σηκώνει, καὶ λέει·
«Σὲ τοῦτο τὸ χέρι
»Τί κάνεις ἐσύ;
»Ὁ ἐχθρὸς μου τὸ ξέρει
»Πῶς μοῦ εἶσαι βαρὺ.»
Τῆς μάνας ὦ λαύρα!
Τὰ τέκνα τριγύρου
Φθαρμένα καὶ μαῦρα,
Σὰν ἴσκιους ὀνείρου·
Λαλεῖ τὸ πουλάκι
Ἐ τοῦ πόνου τὴ γῆ,
Καὶ βρίσκει σπειράκι,
Καὶ μάννα φθονεῖ.

III.

Γροικοῦν νὰ ταράζη
Τοῦ ἐχθροῦ τὸν ἀέρα
Μίαν ἄλλη, ποὺ μοιάζει
Τ' ἀντίλαλου πέτρα·

Καὶ ξάφνου πετειέται
Μὲ τρόμου λαλιά·
Πολληώρα γροικιέται
Κι' ὁ κόσμος βροντᾷ.

IV.

Αμέριμνον ὄντας
Τ' Ἀράπη τὸ στόμα
Σφυρίζει, περνώντας
Ἐς τοῦ Μάρκου τὸ χῶμα·
Διαβαίνει, κι' ἀγάλι
Ξαπλώνετ' ἐκεῖ,
Ποῦ ἐβγῆκ' ἡ μεγάλη
Τοῦ Μπαῖρον ψυχῇ.

V.

Προβαίνει καὶ κράζει
Τὰ ἔθνη σκιασμένα.

VI.

Καὶ ὦ πείνα καὶ φρίκη!
Δὲ σκούζει σκυλί!

VII.

Καὶ ἡ μέρα προβαίνει,
Τὰ νέφια συντρίβει·
Νά, ἡ νύχτα ποῦ βγαίνει,
Κι ἀστέρι δὲν κρύβει.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

I.

Άκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει
Λαλεῖ πουλί, παίρνει σπειρί, κ' ἡ μάνα τὸ ζηλεύει.
Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάνα μνέει·
Στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παρήμερα, καὶ κλαίει:
«Ἔρμο τουφέκι σκοτεινό, τί σ' ἔχω ἔγὼ στὸ χέρι;
Ὅπου σὺ μοῦγινες βαρὺ κι ὁ Ἀγαρηνὸς τὸ ξέρει.»

II.

Τὸ Μεσολόγγι ἔπεσε τὴν ἀνοιξή· ὁ ποιητὴς παρασταίνει τὴν
Φύση, εἰς τὴ στιγμὴ πὺν εἶναι ὠραιότερη, ὡς μία δύναμη, ἡ ὁποία,
μὲ ὅλα τ' ἄλλα καὶ ὕλικά καὶ ἠθικά ἐνάντια, προσπαθεῖ νὰ
δειλιάση τοὺς πολιορκημένους· ἰδοὺ οἱ Στοχασμοὶ τοῦ ποιητῆ:

Ἡ ζωὴ πὺν ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τὲς χαρὲς,
ἀναβρῦζοντας ὁλοῦθε, νέα, λαχταριστὴ, περιχυνόμενη εἰς
ὅλα τὰ ὄντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη,
θέλει νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· θάλασσα, γῆ,
οὐρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος
συγχωνευμένα, τὰ ὁποῖα πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη
φύση στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς.

Ἡ ὠραιότης τῆς φύσης, πὺν τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξάνει
εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀνυπομονησία νὰ πάρουν τὴ
χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι
θα τὴ χάσουν.

Ὁ Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
κι ὅσ' ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τὸς ἄρματα σὲ κλειοῦνε.

Λευκὸ βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει
Καὶ μὲς τῇ θάλασσᾳ βαθειὰ ξαναπετειέται πάλι,
Κι' ὀλόλευκο ἐσύσμιξε μὲ τ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη.

Καὶ μὲς τῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ' ἔφθασε μ' ἀσπούδα
Ἐπαιξε μὲ τὸν ἴσκιο τῆς γαλάζια πεταλούδα,
Ποῦ εὐωδίασε τὸν ὕπνο της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·
Τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ' ὥρᾳ γλυκειᾷ κ' ἐκεῖνο.

Μάγεμα ἢ φύσις κι' ὄνειρο στὴν ὁμορφιά καὶ χάρη,
Ἡ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
Μὲ χίλιες βρῦσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·
Ὅποιος πεθάνῃ σήμερᾳ χίλιες φορὲς πεθαίνει.

Τρέμ' ἡ ψυχὴ καὶ ξαστοχᾷ γλυκὰ τὸν ἑαυτό της.

III.

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγούδι τῆς ἀνοιξης, ὅπου
κινδυνεύει νὰ ξυπνήσῃ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη
τῆς ζωῆς τόσον, ὥστε νὰ ὀλιγοστέψῃ ἡ ἀντρεία τους, ἕνας
τῶν Ἑλλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κρίζοντας τοὺς
ἄλλους εἰς συμβούλιο, καὶ ἡ σβημένη κλαγγή, ὅπου βγαίνει
μέσ' ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένον στῆθος του, φθάνοντας εἰς τὸ
ἐχθρικὸ στρατόπεδο παρακινεῖ ἕναν Ἀράπη νὰ κάμῃ ὅ,τι
περιγράφουν οἱ στίχοι 4-12.

«Σάλπιγγα, κόψ' τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγια μὲ βία,
γυναικός, γέροντος, παιδιοῦ, μὴν κόψουν τὴν ἀντρεία».

Χαμένη, ἀλίμονο, κι ὀκνὴ τῇ σάλπιγγα γρικάει·
ἀλλὰ πῶς φθάνει στὸν ἐχθρὸ καὶ κάθ' ἡχῶ ξυπνάει;
Γέλιο στὸ σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γεννοβολιέται,
κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανὶς πετιέται·
καὶ μὲ χαρούμενη πνοὴ τὸ στῆθος τὸ χορτᾶτο,
τ' ἀράθυμο, τὸ δυνατό, κι ὅλο ψυχὲς γιομᾶτο,
βαρῶντας γύρου ὀλόγυρα, ὀλόγυρα καὶ πέρα,

τὸν ὁμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἀέρα·
τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσούμεν' ἄστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο.

IV.

Μόλις ἔπαυσε τὸ σάλπισμα ὁ Ἀράπης, μία μυριόφωνη βοή
ἀκούεται εἰς τὸ ἐχθρικό στρατόπεδο, καὶ ἡ βίγλα τοῦ
κάστρου, ἀχνή σὰν τὸ Χάρο, λέει τῶν Ἑλλήνων: «Μπαίνει ὁ
ἐχθρικός στόλος». Τὸ πυκνὸ δάσος ἔμεινε ἀκίνητο εἰς τὰ
νερά, ὅπου ἡ ἐλπίδα ἀπάντεχε νὰ ἰδεῖ τὰ φιλικὰ καράβια.
Τότε ὁ ἐχθρὸς ἐξανανέωσε τὴν κραυγὴν, καὶ εἰς αὐτὴν
ἀντιβόησαν οἱ νεόφθαστοι μέσ' ἀπὸ τὰ καράβια. Μετὰ
ταῦτα μία ἀκατάπαυτη βροντὴ ἔκανε τὸν ἀέρα νὰ τρέμει
πολλὴ ὥρα, καὶ εἰς αὐτὴ τὴν τρικυμία

Ἡ μαύρη γῆ σκιρτᾷ ὡς χοχλὸ μὲς τὸ νερὸ ποὺ βράζει.

- Ἔως ἐκείνη τὴ στιγμὴ οἱ πολιορκημένοι εἶχαν ὑπομείνει
πολλοὺς ἀγῶνες μὲ κάποιαν ἐλπίδα νὰ φθάσῃ ὁ φιλικὸς
στόλος, καὶ νὰ συντρίψῃ ἴσως τὸν σιδερένιο κύκλο ὅπου
τοὺς περιζώνει· τῶρα ὅπου ἔχασαν κάθε ἐλπίδα, καὶ ὁ
ἐχθρὸς τοὺς τάζει νὰ τοὺς χαρίσῃ τὴ ζωὴ ἂν
ἀλλαξοπιστήσουν, ἢ ὑστερινὴ τους ἀντίσταση τοὺς
ἀποδείχνει Μάρτυρες.

V.

..... Στὴν πειστωμένη μάχη
σφόδρα σκιρτοῦν μακριὰ πολὺ τὰ πέλαγα κι οἱ βράχοι,
καὶ τὰ γλυκοχαράματα, καὶ μὲς στὰ μεσημέρια,
κι ὅταν θολώσουν τὰ νερά, κι ὅταν ἐβγοῦν τ' ἀστέρια.
Φοβοῦνται γύρου τὰ νησιά, παρακαλοῦν καὶ κλαῖνε,
κι οἱ ξένοι ναύκληροι μακριὰ πικραίνονται καὶ λένε:
«Ἀραπιᾶς ἄτι, Γάλλου νοῦς, σπαθὶ Τουρκιάς, μολύβι,
πέλαγο μέγα βράζ' ὁ ἐχθρὸς πρὸς τὸ φτωχὸ καλύβι.

VI.

Ένας πολέμαρχος ξάφνου απομακρύνεται από τον κύκλο,
όπου είναι συναγμένοι εις συμβούλιο για τὸ γιουρρούσι,
γιατὶ τὸν ἐπλάκωσε ἡ ἐνθύμησις, τρομερὴ εἰς ἐκείνη τὴν
ώρα τῆς ἄκρας δυστυχίας, ὅτι εἰς ἐκεῖνο τὸ ἴδιο μέρος, εἰς
τὲς λαμπρὲς ἡμέρες τῆς νίκης, εἶχε πέσει κοπιασμένος ἀπὸ
τὸν πολεμικὸ ἀγῶνα, καὶ αὐτοῦ ἐπρωτάκουσε, ἀπὸ τὰ χεῖλη
τῆς ἀγαπημένης του, τὸν ἀντίλαλο τῆς δόξας του, ὅποια
ἔως τότε εἶχε μείνει ἄγνωστη εἰς τὴν ἀπλὴ καὶ ταπεινὴ
ψυχὴ του.

Μακρὺν ἀπ' ὅπ' ἦτα' ἀντίστροφος κι' ἀκίνητος ἐστήθη·
Μόνε σφοδρὰ βροντοκοποῦν τ' ἀρματωμένα στήθη·

Ἐχαμογέλασε πικρὰ κι' ολόουθενε κοιτάζει·
κι' ἀνεῖ πολὺ τὰ βλέφαρα τὰ δάκρυα νὰ βαστάξουν:

-«Ἐκεῖ ῥθε τὸ χρυσότερο ἀπὸ τὰ ὀνειράτά μου·
μὲ τ' ἄρματ' ὅλα βρόντησα τυφλὸς τοῦ κόπου χάμου.
Φωνὴ ἔπε: «Ὁ δρόμος σου γλυκὸς καὶ μοσχοβολισμένος·
στὴν κεφαλὴ σου κρέμεται ὁ ἥλιος μαγεμένος·
παλληκαρᾶ καὶ μορφονιέ, γειὰ σου, καλέ, χαρὰ σου!
Ἄκου, νησιὰ, στεριὲς τῆς γῆς, ἐμάθαν τ' ὄνομά σου! -
Τοῦτος, ἄχ, ποῦ ἔν' ὁ δοξαστὸς κι' ἡ θεϊκὴ θωριά του;
Ἡ ἀγκάλη μ' ἔτρεμ' ἀνοιχτὴ κατὰ τὰ γόνατά του».
Ἐρριξε χάμου τὰ χαρτιά μὲ τσ' εἶδησες τοῦ κόσμου
ἢ κορασιὰ τρεμάμενη
Χαρὰ τῆς ἔσβυε τὴ φωνὴ ποῦν' τώρα ἀποσβυμένη·
ἄμε, χρυσ' ὄνειρο, καὶ σὺ μὲ τὴ σαβανωμένη!
Ἐδῶ ἔναι χρεῖα νὰ κατεβῶ, νὰ σφίξω τὸ σπαθί μου,
πρὶν ὅλοι χάσουν τὴ ζωὴ, κι' ἐγ' ὅλη τὴν πνοή μου·
τὰ λίγα ἀπομεινάρια τῆς πείνας καὶ τσ' ἀντρείας,
.
γκόλφι νὰ τὰ ἔχω στὸ πλευρὸ καὶ νὰ τὰ βγάλω πέρα,
ποῦ μ' ἔκραξαν μ' ἀπαντοχὴ, φίλο, ἀδελφό, πατέρα·
Δρόμ' ἀστραφτὰ νὰ σχίσω τοὺς σ' ἐχθροὺς καλὰ
θρεμμένους,
σ' ἐχθροὺς πολλοὺς, πολλ' ἄξιους, πολλὰ

φαρμακωμένους·
νὰ μείνης, χῶμα πατρικό, γιά μισητὸ ποδάρι·
ἡ μαύρη πέτρα σου χρυσῇ καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι.»

Ἦταν μὲ σένα τρεῖς χαρὲς στὴν πίκρα φυτρωμένες,
ὅμως γιά μένα στὴ χαρὰ τρεῖς πίκρες ριζωμένες».

«Θύρες ἀνοίξτ' ὁλόχρυσες γιά τὴν γλυκειὰν ἐλπίδα.»

VII.

- «Κρυφὴ χαρὰ ἔστραψε σ' ἐσέ· κάτι καλὸ ἔχει ὁ νοῦς σου
πές, νὰ τὸ ξεμυστηρευτεῖς θές τ' ἀδελφοποιτοῦ σου;».

-«Ψυχὴ μεγάλη καὶ γλυκειά, μετὰ χαρᾶς σ' τὸ λέω:
Θαυμάζω τὲς γυναῖκες μας καὶ στ' ὄνομά τους μνέω.

Ἐφοβήθηκα κάποτε μὴ δειλιάσουν καὶ τὲς ἐπαρατήρησα
ἀδιάκοπα.

Απόψε, ἐνῶ εἶχαν τὰ παράθυρα ἀνοιχτὰ γιά τὴ δροσιά,
μία ἀπ' αὐτές, ἡ νεώτερη, ἐπῆγε νὰ τὰ κλείσει, ἀλλὰ μία
ἄλλη τῆς εἶπε: «Ὅχι, παιδί μου· ἄφησε νὰ ἴμπεῖ ἡ μυρωδιά
ἀπὸ τὰ φαγητά· εἶναι χρεῖα νὰ συνηθίσουμε».

Κι ἔτσι λέγοντας ἐματάνοιξε τὸ παράθυρο, καὶ ἡ πολλὴ
μυρωδιά τῶν ἀρωμάτων ἐχυνότουν μέσα κι ἐγιόμισε τὸ
δωμάτιο.

Καὶ ἡ πρώτη εἶπε: «Καὶ τὸ ἀεράκι μας πολεμάει».

Μία ἄλλη ἔστεκε σιμὰ εἰς τὸ ἐτοιμοθάνατο παιδί της.

Καὶ ἄλλη εἶπε χαμογελώντας, νὰ διηγηθεῖ καθεμία τ'
ὄνειρό της.

Καὶ μία εἶπε: «Μοῦ ἐφαινότουν ὅτι ὅλοι ἐμεῖς, ἄντρες καὶ
γυναῖκες, παιδιὰ καὶ γέροι, ἤμαστε ποτάμια, ποιά μικρά,
ποιά μεγάλα, κι ἐτρέχαμε ἀνάμεσα εἰς τόπους φωτεινούς,
εἰς τόπους σκοτεινούς, σὲ λαγκάδια, σὲ γκρεμούς,

ἀπάνου κάτου, κι ἔπειτα ἐφθάναμε μαζί στή θάλασσα μέ πολλή ὀρμή».

Καὶ μία δεύτερη εἶπε:

Ἐγώ 'δα δάφνες. - Κι ἐγὼ φῶς

- Κι ἐγὼ σ' φωτιά μίαν ὁμορφη π' ἀστράφταν τὰ μαλλιά της.

Καὶ ἀφοῦ ὅλες ἐδιηγήθηκαν τὰ ὀνείρατά τους, ἐκείνη ποῦχε τὸ παιδί ἐτοιμοθάνατο εἶπε: «Ἰδές, καὶ εἰς τὰ ὀνείρατα ὁμογνωμοῦμε, καθὼς εἰς τὴ θέληση καὶ εἰς ὅλα τ' ἄλλα ἔργα». Καὶ ὅλες οἱ ἄλλες ἐσυμφώνησαν κι ἐτριγυρίσαν μέ ἀγάπη τὸ παιδί της πού 'χε ξεψυχήσει.

Ἰδού, αὐτὲς οἱ γυναῖκες φέρονται θαυμαστά· αὐτὲς εἶναι μεγαλόψυχες, καὶ λένε ὅτι μαθαίνουν ἀπὸ μας· δὲ δειλιάζουν, μολονότι τοὺς ἐπάρθηκε ἡ ἐλπίδα πὺν εἶχαν νὰ γεννήσουν τέκνα γιὰ τὴ δόξα καὶ γιὰ τὴν εὐτυχία. Ἐμεῖς λοιπὸν μπορούμε νὰ μάθουμε ἀπ' αὐτὲς καὶ νὰ τὲς λατρεύουμε ἕως τὴν ὕστερη ὥρα.

Πές μου καὶ σὺ τώρα γιατί ἐχθές, ὕστερ' ἀπὸ τὸ συμβούλιο, ἐνῶ ἐστεκόμαστε σιωπηλοί, ἀπομακρύνθηκαν ταραγμένως·

Νὰ μοῦ τὸ πῆς νὰ τῶχω 'γὼ γκολφισταυρὸ στὸν ἄδη.

Ἐχαμογέλασε πικρά, κι' ὀλούθενε κοιτάζει·
Κι' ἀνεῖ πολὺ τὰ βλέφαρα τὰ δάκρυα νὰ βαστάξουν.

VIII.

Παρασταίνεται ὁ Ἰμπραϊμ Πασὰς συλλογιζόμενος τὴ σημαντικότητα τῆς γῆς, τὴν ὁποία θέλει νὰ κυριέψη, καὶ τὸν πόνο καὶ τὴν ἐντροπή του ἂν δὲν τὸ κατορθώσει.

Καθώς ἐκεῖ στήν Ἀραπιά

Χύνεται ἀνάερα τὸ σκυλὶ τῆς δίψας λυσσασμένο.

Μὲς τὴν ψυχὴ τὴν ἀγροικᾶ σὰ σπύθα στὴ φωτιά της.

Καὶ συχνὰ τοῦ 'π' ἡ ἀράθυμη καὶ τρίσβαθη ψυχὴ του:

«Κάμποι, βουνὰ καρπόφορα, καὶ λίμνη ὠραία καὶ
πλούσια.»

Σ' τουφέκι ἀλλάξαν καὶ σπαθὶ τὸ δίχτυ καὶ τ' ἀγκίστρι.»

«Μάνα καλὴ παληκαριῶν, καὶ κάμε τὴ δική σου.»

«Αἰώνια ἤθελ' ἦτανε ὁ πόνος κι ἡ ντροπὴ μου.»

IX.

Ἐτοῦτ' εἶν' ὕστερη νυχτιά· ὅλα τ' ἀστέρια βγάνει·
όλονυχτὶς ἀνέβαινε ἡ δέηση, τὸ λιβάνι.

Ὁ Ἀράπης, τραυηγμένος ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ ποὺ ἐσκορποῦσε
τὸ θυμίαμα, περίεργος καὶ ἀνυπόμονος, μὲ βιαστικὰ
πατήματα πλησιάζει εἰς τὸ τεῖχος,

Καὶ ἀπάνου, ἀνάγκη φοβερή! σκυλὶ δὲν τοῦ 'λυχτάει.

Καὶ ἀκροάζεται· ἀλλὰ τὴ νυχτικὴ γαλήνη δὲν ἀντίσκοβε
μήτε φωνή, μήτε κλάψα, μήτε ἀναστεναγμός· ἤθελε πεῖς ὅτι
εἶχε παύσει ἡ ζωὴ· οἱ ἥρωες εἶναι ἐνωμένοι καί, μέσα τους
λόγια λένε

Γιὰ τὴν αἰωνιότητα, ποὺ μόλις τὰ χωράει·

Στὰ μάτια καὶ στὸ πρόσωπο φαίνονται οἱ στοχασμοὶ τους·

Τοὺς λέει μεγάλα καὶ πολλὰ ἡ τρίσβαθη ψυχὴ τους.

Ἀγάπη κι ἔρωτας καλοῦ τὰ σπλάχνα τους τινάζουν.

Τὰ σπλάχνα τους κι ἡ θάλασσα ποτὲ δὲν ἡσυχάζουν·

Γλυκιὰ κι ἐλεύθερ' ἡ ψυχὴ σὰ νά 'τανε βγαλμένη,

Κι ὑψῶναν μὲ χαμόγελο τὴν ὄψη τὴ φθαρμένη.

X.

Άφου ἔκαψαν τὰ κρεβάτια, οἱ γυναῖκες παρακαλοῦν τοὺς
ἄντρες νὰ τὲς ἀφήσουν νὰ κάμουνε ἀντάμα, εἰς τὸ σπήλαιον,
τὴν ὑστερινὴ δέηση. Μι' ἀπ' αὐτές, ἡ γεροντότερη, μιλεῖ γιὰ
τὲς ἄλλες: «Ἄκουσε, παιδί μου, καὶ τοῦτο ἀπὸ τὸ στόμα μου,

Ποῦμ' ὅλη κάτου ἀπὸ τὴ γῆ κι' ἓνα μπουτσούνι ἀπ' ἔξω.
Ὅρκίζουν σε στὴ στάχτ' αὐτὴ
Καὶ στὰ κρεβάτια τ' ἄτυχᾶ μὲ τὸ σεμνὸ στεφάνι·
Ν' ἀφήστε σᾶς παρακαλοῦν νὰ τρέξουμε σ' ἐκεῖνο,
Νὰ κάμουμε ἅμα τὸ στερνὸ χαιρετισμὸ καὶ θρῆνο.»

Κι' ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἀργοῦσε ὀλίγο νὰ δώσῃ τὴν ἀπόκριση,

Ὅλες στὴ γῆ τὰ γόνατα ἐχτύπησαν ὀμπρὸς του,
Κι' ἐβάστααν ὅλες κατ' αὐτὸν τὴ χοῦφτα σηκωμένη,
Καὶ μὲ πικρὸ χαμόγελο τὴν ὄψη τὴ φθαρμένη,
Σὰ νᾶθελ' ἔσπλαχνα ὁ Θεὸς βρέξῃ ψωμί σ' ἐκεῖνες.

XI.

Οἱ γυναῖκες, εἰς τὲς ὁποῖες ἕως τότε εἶχε φανῇ ὅμοια
μεγαλοψυχία μὲ τοὺς ἄντρες, ὅταν δέονται καὶ αὐτές,
δειλιάζουν λιγάκι καὶ κλαῖνε· ὅθεν προχωρεῖ ἡ Πράξη· διότι
ὅλα τὰ φερσίματα τῶν γυναικῶν ἀντιχτυποῦν εἰς τὴν
καρδιὰ τῶν πολεμιστᾶδων, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ὑστερινὴ
ἐξωτερικὴ δύναμη ποὺ τοὺς καταπολεμᾷ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν,
ὡς ἀπ' ὅλες τες ἄλλες, αὐτοὶ βγαίνουν ἐλεύθεροι.

XII.

Εἶναι προσωποποιημένη ἡ Πατρίδα, ἡ Μεγάλῃ Μητέρα,
θεάνθρωπη, ὥστε νὰ αἰσθάνεται ὅλα τὰ παθήματα, καὶ
καθαρίζοντάς τὰ εἰς τὴ μεγάλη ψυχὴ της νὰ ἀναπνέῃ τὴν
Παράδεισο·

Πολλές πληγές κι' ἐγλύκαναν γιατ' ἔσταξ' ἅγιομύρος.

Μένει ἄγρυπνη μέρα καὶ νύχτα, καρτερώντας τὸ τέλος
τοῦ ἀγῶνος· δὲν τὰ φοβᾶται τὰ παιδιὰ τῆς μὴ δειλιάσουν·
εἰς τὰ μάτια τῆς εἶναι φανερά τὰ πλέον ἀπόκρυφα τῆς
ψυχῆς τους·

Στοῦ τέκνου σύρριζα τὸ νοῦ, Θεοῦ τῆς μάνας μάτι·
Λόγο, ἔργο, νόημα
Ἀπὸ τὸ πρῶτο μίλημα στὸν ἀγγελοκρουμό του.

Γιὰ τοῦτο αὐτὴ εἶναι

Ἦσυχη γιὰ τὴ γνώμη τους, ἀλλ' ὄχι γιὰ τὴ Μοῖρα,
Καὶ μὲς στὴν τριόβαθη ψυχὴ ὁ πόνος τῆς πλημμύρα,

Ἐπειδὴ βλέπει τὸν ἐχθρὸν ἄσπονδον, ἄπονον ἀπὸ τὸ
πολὺ πείσμα, καὶ καταλαβαίνει ὅτι ἂν τὸ Ἔλεος ἔχυνε
μὲς στὰ σπλάχνα του ὅλους τοὺς θησαυροὺς του, τοῦτοι

Τριαντάφυλλά 'ναι θεϊκὰ στὴν κόλαση πεσμένα.

XIII.

Μένουν οἱ Μάρτυρες μὲ τὰ μάτια προσηλωμένα εἰς τὴν
ἀνατολή, νὰ φέξῃ γιὰ νὰ βγοῦνε στὸ γιουρούσι, καὶ ἡ
φοβερὴ αὐγή.

Μνήσθητι, Κύριε, -εἶναι κοντά· Μνήσθητι, Κύριε, ἐφάνη!
ἐπάψαν τὰ φιλιὰ στὴ γῆ
Στὰ στήθια καὶ στὸ πρόσωπο, στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια.

Μιὰ φούχτα χῶμα νὰ κρατῶ καὶ νὰ σωθῶ μ' ἐκεῖνο.

Ἰδού, σεισμὸς καὶ βροντισμός, κι ἐβάστουναν ἀκόμα,
ποὺ ὁ κύκλος φθάνει ὁ φοβερός μὲ τὸν ἀφρὸ στὸ στόμα·
κι ἐσκίστη ἀμέσως, κι ἔβαλε στῆς Μάνας τὰ ποδάρια,
τῆς πείνας καὶ τοῦ τὰ λίγα ἀπομεινάρια·

τ' ἀπομεινάρια ἀνέγγιαγα καὶ κατατρομασμένα,
τὰ γόνατα καὶ τὰ σπαθιά τὰ ῥματοκυλισμένα.

XIV.

Τὸ μάτι μου ἔτρεχε ρονιά, κι' ὀμπρός του δὲν ἐθώρα,
κι' ἔχασα αὐτὸ τὸ θεϊκὸ πρόσωπο γιὰ πολλὴ ὥρα,
π' ἄστραψε γέλιο ἀθάνατο, παιχνίδι τῆς χαρᾶς του,
στὸ φῶς τῆς καλωσύνης του, στὸ φῶς τῆς ὁμορφιάς του.

XV.

Ἔχε ὅσες ἔχ' ἡ Ἀνατολὴ κι' ὅσες εὐχὲς ἡ Δύση.

XVI.

Μ' ὅλον ποὺν τότε' ἀσάλευτος στὸ νοῦ μ' ὁ νιὸς ἐστήθη,
κ' εἶχε τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι στήθη.

XVII.

Κι' ἀνθίζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὅλα τὰ πλούτια πῶχει.

XVIII.

Συχνὰ τὰ στήθια ἐκούρασά, ποτὲ τὴν καλωσύνη.

XIX.

Ὁ υἱός σου κρίνος μὲ δροσιὰ φεγγαροστολισμένος.

XX.

Στὸν ὕπνο της μουρμούριζε τὴν κλάψα τῆς τρυγόνας.

XXI.

Ἀνάξιε δοῦλε τοῦ Χριστοῦ, κάτου τὰ γόνατά σου.

XXII.

Γιά, κοίτα 'κεῖ χάσμα σεισμοῦ βαθιά στὸν τοῖχο πέρα,
καὶ βγαίνουν ἄνθια πλουμιστά, καὶ τρέμουν στὸν ἀέρα.
Λούλουδα μύρια, προκαλοῦν χρυσὸ μελισσολοῖ,
ἄσπρα, γαλάζια, κόκκινα, καὶ κρύβουνε τὴ χλόη.

XXIII.

Χιλιάδες ἦχοι ἀμέτρητοι, πολὺ βαθυὰ στὴ χτίσι.
ἡ Ἀνατολὴ τ' ἀρχίναγε κ' ἐτέλειωνε τὸ ἡ Δύσι.
Κάποι ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, κι' ἀπὸ τὴ Δύσι κάποι.
κάθ' ἦχος εἶχε καὶ χαρά, κάθε χαρὰ κι' ἀγάπη.

XXIV.

Κάνε σιμὰ κ' εἶναι φιλές, κάνε βαρειές καὶ πέρα,
σὰν τοῦ Μαΐου τὲς εὐωδιές γιομόζαν τὸν ἀέρα.

XXV.

Ἡ ὄψη ὀμπρός μου φαίνεται, καὶ μὲς τὴ θάλασσ' ὄχι,
ὁμορφη ὡς εἶναι τ' ὄνειρο μ' ὅλα τὰ μάγια πῶχει·

XXVI.

Χρυσ' ὄνειρο ἠθέλησε τὸ πέλαγο ν' ἀφήση,
τὸ πέλαγο, ποὺ πάτουνε χωρὶς νὰ τὸ συγκρίση.

XXVII.

Κ' ἔφυγε τὸ χρυσ' ὄνειρο ὡς φεύγουν ὅλα τ' ἄλλα.

XXVIII.

Ήταν μὲ σένα τρεῖς χαρὲς στὴν πίκρα φυτρωμένες,
ὅμως γιὰ μένα στὴν χαρὰ τρεῖς πίκρες ριζωμένες.

XXIX.

Ὅλοι σὰν ἕνας, ναί, χτυποῦν, ὅμως ἐσὺ σὰν ὅλους.

XXX.

Τοῦ πόνου ἐστρέψαν οἱ πηγές ἀπὸ τὸ σωθικό μου,
ἔστρωσ' ὁ νοῦς, κ' ἀνέβηκα πάλι στὸν ἐαυτό μου.

XXXI.

Τὸ γλυκὸ σπίτι τῆς ζωῆς, ποῦ'χε χαρὰ καὶ δόξα.

XXXII.

Παράπονο χαμὸς καιροῦ σ' ὅ,τι κανεῖς κι' ἂ χάση.

XXXIII.

Χαρὰ στὰ μάτια μου νὰ ἰδῶ τὰ πολυαγαπημένα,
ποὺ μῶδειξε σκληρ' ὄνειρο στὸ σάβανο κλεισμένα.

XXXIV.

..... Καὶ μετὰ βίας
τί μῶστειλες, χρυσοπηγὴ τῆς Παντοδυναμίας;

XXXV.

Ἐστρωσ', ἐδέχθ' ἡ θάλασσα ἄντρες ριψοκινδύνους,
κ' ἐδέχθηκε στὰ βάθη τους τὸν οὐρανὸ κ' ἐκείνους.

XXXVI.

Πάντ' ἀνοιχτά, πάντ' ἄγρυπνα, τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου.

XXXVII.

Όπουν' έρμιά καί σκοτεινιά καί τοῦ θανάτου σπíti.

XXXVIII.

Τὸ πολιορκούμενο Μεσολόγγι ἔχει τριγύρου χάντακα,
Πῶφαγε κόκκαλο πολὺ τοῦ Τούρκου καὶ τ' Ἀράπη.

XXXIX.

Χθές πρωτοχάρηκε τὸ φῶς καὶ τὸν γλυκὸν ἀέρα.

XL.

Πάλι μοῦ ξίππασε τ' αὐτὶ γλυκειᾶς φωνῆς ἀγέρας.

XLI.

Όλίγο φῶς καὶ μακρυνὸ σὲ μέγα σκότος κ' ἔρμο.

XLII.

Κι' ὅπου ἡ βουλή τους συφορά, κι' ὅπου τὸ πόδι χάρος.

XLIII.

Σὲ βυθὸ πέφτει ἀπὸ βυθὸ ὡς ποὺ δὲν ἦταν ἄλλος·
ἐκεῖθ' ἐβγήκε ἀνίκητος.

XLIV.

Φῶς ποὺ πατεῖ χαρούμενο τὸν Ἄδη καὶ τὸ Χάρο.

XLV.

(Ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἐχθροῦ),

Τόσ' ἄστρα δὲν ἐγνώρισεν ὁ τρίσβαθος αἰθέρας.

XLVI.

(Ἡ Ἑλπίδα περνάει ἀπὸ φοριχτὴν ἐρημία μὲ)

Τὰ χρυσοπράσινα φτερὰ γιομᾶτα λουλουδάκια.

XLVII.

Χάνονται τ' ἄνθη τὰ πολλά, ποῦχ' ἄσπρα μὲ τὰ φύλλα.

XLVIII.

Γιὰ νὰ μοῦ ξεμυστηρευθῇ τὰ αἰνίγματα τὰ θεῖα.

XLIX.

Σ' ἐλέγχ' ἡ πέτρα ποὺ κρατεῖς, καὶ κλεῖ φωνὴ κι' αὐτήνη.

L.

Μὲς τ' Ἅγιο Βῆμα τῆς ψυχῆς.

LI.

Ἡ δύναμή σου πέλαγο, κ' ἡ θέλησή μου βράχος.

LII.

Στὸν κόσμον τοῦτον χύνεται καὶ σ' ἄλλους κόσμους φθάνει.

LIII.

Μὲ φουσκωμένα τὰ πανιὰ περήφανα κι' ὥραϊα.

LIV.

Πολλοὶ 'ν' οἱ δρόμοι πῶχει ὁ νοῦς.

LV.

(Η βοή του έχθρικού στρατόπεδου παρομοιάζεται με τόν
άνεμο),

Όπου περνάει τὸ πέλαγο καὶ κόβεται στὸ βράχο.

LVI.

Καὶ τὸ τριφύλλι ἐχόρτασε καὶ τὸ περιπλοκάδι,
κ' ἐχόρευε, κ' ἐβέλαζε, στὸ φουντωτὸ λιβάδι.

LVII.

Ὡ γῆ
Ὁ Οὐρανὸς σὲ προσκαλεῖ, κ' ἡ κόλασι βρυχίζει.

LVIII.

Καὶ μὲ τὸ ροῦχο ὁλόμαυρο σὰν τοῦ λαγοῦ τὸ αἶμα.

LIX.

Καὶ τὲς ἀτάραχες πνοὲς τὲς πολυαγαπημένες.

LX.

(Οἱ Ἕλληνες, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ φθάσῃ ὁ φιλικὸς στόλος,
κοιτάζουν τὸν μακρινὸ ξάστερον ὀρίζοντα κι' εὐχονται)

Νὰ θόλωνε στὰ μάτια τους μὲ κάτι, ποὺ προβαίνει.

LXI.

Κ' ἐπότισέ μου τὴν ψυχὴ ποὺ χόρτασεν ἀμέσως.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ'

I.

Μητέρα, μεγαλόψυχη στὸν πόνο καὶ στὴ δόξα,
κι ἂν στὸ κρυφὸ μυστήριό ζοῦν πάντα τὰ παιδιά σου
μὲ λογισμό καὶ μ' ὄνειρο, τί χάρ' ἔχουν τὰ μάτια,
τὰ μάτια τοῦτα, νὰ σ' ἰδοῦν μὲς στὸ πανέρομο δάσος,
ποὺ ξάφνου σοῦ τριγύρισε τ' ἀθάνατα ποδάρια
(κοίτα) μὲ φύλλα τῆς Λαμπρῆς, μὲ φύλλα τοῦ Βαϊῶνε!
Τὸ θεϊκό σου πάτημα δὲν ἄκουσα, δὲν εἶδα·
ἀτάραχη σὰν οὐρανὸς μ' ὅλα τὰ κάλλη πῶχει,
ποὺ μέρη τόσα φαίνονται καὶ μέρη 'ναι κρυμμένα!
Ἀλλά, Θεά, δὲν ἤμπορῶ ν' ἀκούσω τὴ φωνή σου,
κι εὐθύς ἐγὼ τ' ἐλληνικοῦ κόσμου νὰ τὴ χαρίσω;
Δόξα 'χ' ἡ μαύρη πέτρα του καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι.

(Ἡ Θεὰ ἀπαντάει εἰς τὸν ποιητὴ καὶ τὸν προστάζει νὰ ψάλῃ
τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου).

II.

Ἔργα καὶ λόγια, στοχασμοί, -στέκομαι καὶ κοιτάζω,-
Λούλουδα μύρια, πούλουδα, ποὺ κρύβουν τὸ χορτάρι,
Κι' ἄσπρα, γαλάζια, κόκκινα, καλοῦν χρυσὸ μελίσσι.
Ἐκεῖθε μὲ τοὺς ἀδελφούς, ἐδῶθε μὲ τὸν Χάρο.

Μὲς στὰ χαράματα συχνά, καὶ μὲς στὰ μεσημέρια,
καὶ σὰ θολώσουν τὰ νερά, καὶ τ' ἄστρα σὰν πληθύνουν,
ξάφνου σκιρτοῦν οἱ ἀκρογιαλιές, τὰ πέλαγα κι οἱ βράχοι.
«Ἀραπιᾶς ἄτι, Γάλλου νοῦς, βόλι Τουρκιάς, τόπ' Ἀγγλου!
Πέλαγο μέγα πολεμᾶ, βαρεῖ τὸ καλυβάκι·
κι ἀλιά, σὲ λίγο ξέσκεπα τὰ λίγα στήθια μένουν!
Ἀθάνατή 'σαι, ποὺ ποτέ, βροντή, δὲν ἡσυχάζεις;»
Στὴν πλώρη, ποὺ σκιρτᾶ, γυρτός, τοῦτα 'π' ὁ ξένος ναύτης.
Δειλιάζουν γύρου τὰ νησιά, παρακαλοῦν καὶ κλαῖνε,
καὶ μὲ λιβάνια δέχεται καὶ φῶτα τὸν καημό τους
ὁ σταυροθόλωτος ναὸς καὶ τὸ φτωχὸ ξωκκλήσι.

Τὸ μῖσος ὅμως ἔβγαλε καὶ 'κεῖνο τὴ φωνή του:
«Ψαροῦ, τ' ἀγκίστρι π' ἄφησες, ἀλλοῦ νὰ ρίξης ἄμε.»

II δίς. (Παραλλαγή)

Μὲς στὰ χαράματα συχνά, καὶ μὲς στὰ μεσημέρια,
κι ὅταν θολώσουν τὰ νερά, κι ὅταν πληθύνουν τ' ἄστρα,
ξάφνου σκιρτοῦν οἱ ἀκρογιαλιές, τὰ πέλαγα κι οἱ βράχοι.
Γέρος μακριά, π' ἀπίθωσε στ' ἀγκίστρι τὴ ζωὴ του,
τὸ πέταξε, τ' ἀστόχησε, καὶ περιτριγυρνώντας:
«Ἀραπιᾶς ἄτι, Γάλλου νοῦς, βόλι Τουρκιάς, τοπ' Ἀγγλου!
Πέλαγο μέγ', ἀλίμονο, βαρεῖ τὸ καλυβάκι·
σὲ λίγην ὥρα ξέσκεπα τὰ λίγα στήθη μένουν!
Ἀθάνατή 'σαι, ποὺ ποτέ, βροντή, δὲν ἡσυχάζεις;»

III.

Δὲν τοὺς βαραίν' ὁ πόλεμος, ἀλλ' ἔγινε πνοή τους,
..... κ' ἐμπόδισμα δὲν εἶναι
στὲς κορασιὲς νὰ τραγουδοῦν, καὶ στὰ παιδιὰ νὰ παίζουν.

IV.

Ἀπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι' ἀπὸ τὴ μαύρη πίσσα,
.....
Ἀλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος,
ἀπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύρη πίσσα,
ὁ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
τὰ παλληκάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τὴ σημαία,
ποὺ μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει
παντόγυρα στὸν ὁμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας.
Κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε, κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,
κι ἐσκόρπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης:
«Ὅμορφη, πλούσια, κι ἄπαρτη, καὶ σεβαστή, κι' ἀγία!»

V.

Ἀπὸ τὴν ἄπειρην ἐρμιά τὰ μάτια μαθημένα
Χαμογελάσαν κι' ἄστραψαν, κ' εἶπαν τὰ μαῦρα χεῖλη:

«Παιδί, στην πόρτα χαίρεσαι με τή βοή, πού στέρνεις·
Μπροστά, λαγέ, στὸν κυνηγό, κατακαμπῆς καπνίζεις·
Γλάρε, στρειδόφλουντσα ξερνᾶς, ἀφρό, σαλιγκοκαύκι.»

Καὶ τώρα δά, τ' ἀράθυμο πάτημ' ἀργοπορώντας,
κατὰ τὸ κάστρο τὸ μικρὸ πάλε κοιτᾶ, καὶ σφίγγει,
σφίγγει στενὰ τὴ σπάθα του στὸ λαβωμένο στῆθος,
πού μέσα ἀγρίκα τὴν ψυχὴ μεγάλη καὶ τὴ θλίψη.

VI.

Ὁ Πειρασμός.

Ἔστησ' ὁ Ἑρωτας χορὸ μετὸν ξανθὸν Ἀπρίλη,
Κι' ἡ φύσις ἤρρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκιὰ της ὥρα,
Καὶ μὲς στὴ σκιά πού φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιᾶς καὶ
μόσχους
Ἀνάκουστος κιλαΐδισμός καὶ λιποθυμισμένος.
Νερὰ καθάρια καὶ γλυκά, νερὰ χαριτωμένα,
Χύνονται μὲς στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη,
Καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο της, κι' ἀφήνουν τὴ δροσιὰ τους,
Κι' οὐλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλούτια της πηγῆς τους,
Τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ, καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.
Ἐξ' ἀναβρῦζει κι' ἡ ζωὴ, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σὲ κύμα.
Ἀλλὰ στῆς λίμνης τὸ νερό, π' ἀκίνητό 'ναι κι' ἄσπρο,
Ἀκίνητ' ὅπου κι' ἂν ἰδῆς, καὶ κάτασπρ' ὥς τὸν πάτο,
Μὲ μικρὸν ἴσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,
Ποῦ 'χ' εὐωδίσει τς ὕπνους της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο.
Ἀλαφροῖσκιωτε καλέ, γιὰ πὲς ἀπόψε τί 'δες·
Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια!
Χωρὶς ποσῶς γῆς, οὐρανὸς καὶ θάλασσα νὰ πνένε,
Οὐδ' ὅσο κάν' ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδάκι,
Γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο π' ἀσπρίζει μὲς στὴ λίμνη,
Μονάχο ἀνακατώθηκε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι,
Κι' ὁμορφή βγαίνει κορασιὰ ντυμένη μετὸ φῶς του.

VII.

Ἔρμα 'ν' τὰ μάτια, πού καλεῖς, χρυσὲ ζωῆς ἀέρα.

VIII.

Εἰς τὸ ποίημα ἔν' ἀπὸ τὰ σημαντικότερα πρόσωπα ἦταν μία κόρη, ὀρφανή, τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλες πλέον ἡλικιωμένες γυναῖκες εἶχαν ἀναθρέψει καὶ τὴν ἀγαποῦσαν ὅλες ὡς θυγατέρα τους. Πέφτει εἰς τὸν πόλεμον ἕνας τῶν ἐνδοξοτέρων ἀγωνιστᾶδων, τὸν ὁποῖον αὐτὴ εἶχε ἀγαπήσει εἰς τὸν καιρὸν τῆς εὐτυχίας· ὥστε ἀπὸ τὸ ἄκρο τῆς ἐλπίδας ἡ καρδιά τῆς βυθίζεται εἰς τὴν λύπη· εὐρίσκει ὅμως παρηγορία κοιτάζοντας τ' ἀγαπημένα πρόσωπα καὶ τὸ ὑψηλὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων γυναικῶν. Αὐτὰ ἀρκοῦν νὰ διαφωτίσουν ὅπωςδῆποτε τοῦτο τὸ κομμάτι, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐνθουσιασμένη νέα στρέφεται νοερῶς πρὸς τὸν Ἄγγελο, τὸν ὁποῖον εἶδε στ' ὄνειρό της νὰ τῆς προσφέρει τὰ φτερά του· γυρίζει ἔπειτα πρὸς τὰς γυναῖκες νὰ τοὺς εἰπῇ, ὅτι αὐτὴ τὰ θέλει τὰ φτερά πραγματικῶς, ἀλλ' ὄχι γιὰ νὰ φύγῃ, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ κρατῇ κλεισμένα ἐκεῖ κοντὰ τους καὶ νὰ περιμεῖνῃ μαζί τους τὴν ὥρα τοῦ θανάτου. Μετὰ ταῦτα ἀνατρέχει ἡ φαντασία της εἰς ἄλλα περασμένα· πῶς τὴν ἐπαρηγοροῦσαν, ἐνῶ ἐκείτετο ἄρρώστη, «οἱ ἀτάραχες πνοὲς οἱ πολυαγαπημένες» τῶν ἄλλων γυναικῶν ὅπου ἐκοιμοῦνταν κοντὰ της· καὶ τέλος πῶς εἶχε ἰδεῖ τὸν νέον νὰ χορεύῃ, εἰς τὴ χαρμόσυνη ἡμέρα τῆς νίκης.

«Ἄγγελε, μόνο στ' ὄνειρό μου δίνεις τὰ φτερά σου;
Στ' ὄνομ' Αὐτοῦ ποὺ σ' τὰ 'πλασε, τ' ἀγγειὸ τσ' ἐρμιᾶς τὰ θέλει.

Ἴδου ποὺ τὰ σφυροκοπῶ στὸν ἀνοιχτὸν ἀέρα,
χωρὶς φιλί, χαιρετισμό, ματιά, βασιλίσσές μου!
Τὰ θέλω γώ, νὰ τὰ 'χω γώ, νὰ τὰ κρατῶ κλεισμένα,
ἐδῶ π' ἀγάπης τρέχουνε βρῦσες χαριτωμένες.

Κι' ἄκουα ποὺ 'λέγετε: «Πουλί, γλυκιὰ ποῦν' ἡ φωνή σου!»
Ἀηδονολάλειε στῆθος μου, πρὶν τὸ σπαθὶ σὲ σχίσῃ·
Καλὲς πνοὲς παρηγοριά στὴ βαριά νύχτα κι' ἔρμη·
Μὲ σᾶς νὰ πέσω στὸ σπαθί, κι' ἄμποτε νᾶμαι πρώτη!
Τὸ στραβὸ φέσι στὸ χορὸ τ' ἄνθια στ' αὐτὶ στολίζει,
Τὰ μάτια δείχνουν ἔρωτα γιὰ τὸν ἀπάνου κόσμο,
Καὶ στὴ θωριά του εἶν' ἔμορφο τὸ φῶς καὶ μαγεμένο!

IX.

Τὰ σπλάχνα μου κι' ἡ θάλασσα ποτὲ δὲν ἡσυχάζουν,
Κι' ὅσα ἄνθια θρέφει καὶ καρπούς τόσ' ἄρματα σὲ κλειοῦνε.

X.

Φεύγω τ' ἀλόγου τὴν ὁρμὴ καὶ τοῦ σπαθιοῦ τὸν τρόμο.
Τ' ὄνειρου μάταια πιθυμιά, κι' ὄνειρο αὐτὴ 'ν' ἡ ἴδια!
Ἐγύρισε ἡ παράξενή του κόσμου ταξιδεύτρα,
Μοῦπε μὲ θεῖο χαμόγελο βρεμένο μ' ἓνα δάκρυ:
Κόψ' τὸ νερὸ στὴ μάνα του, μπάσ' τὸ στὸ περιβόλι,
Στὸ περιβόλι τῆς ψυχῆς τὸ μοσχαναθρεμμένο.

XI.

(Μία τῶν γυναικῶν προσφεύγει εἰς τὸ στοχασμὸ τοῦ θανάτου ὡς μόνη σωτηρία τῆς μὲ τὴ χαρὰ
τὴν ὁποῖαν αἰσθάνεται τὸ πουλάκι,

Ὅπου 'δε σκιᾶς παράδεισο καὶ τήνε χαιρετάει
Μὲ τοῦ φτεροῦ τὸ σάλαγο καὶ μὲ κανέναν ἦχο,

εἰς τὴ στιγμὴν ὅπου εἶναι κοπιασμένο ἀπὸ μακρινὸ ταξίδι, εἰς τὴ φλόγα καλοκαιρινοῦ ἡλίου.)

XII.

Καὶ βλέπω πέρα τὰ παιδιὰ καὶ τὲς ἀντρογυναῖκες
γύρου στὴ φλόγα π' ἀναψαν, καὶ θλιβερὰ τὴ θρέψαν
μ' ἀγαπημένα πράγματα καὶ μὲ σεμνὰ κρεβάτια,
ἀκίνητες, ἀστέναχτες, δίχως νὰ ρίξουν δάκρυ·
καὶ γγιζ' ἡ σπῖθα τὰ μαλλιά καὶ τὰ λιωμένα ροῦχα.
Γλήγορα, στάχτη, νὰ φανεῖς, οἱ φοῦχτες νὰ γιομίσουν.

XIII.

Εἶν' ἔτοιμα στὴν ἄσπονδη πλημύρα τῶν ἀρμάτων
δρόμο νὰ σχίσουν τὰ σπαθιά, κι' ἐλεύθεροι νὰ μείνουν
ἐκεῖθε μὲ τοὺς ἀδελφούς, ἐδῶθε μὲ τὸ χάρο.

XIV.

(Μία γυναίκα εις τὸ γιουρούσι)

Τουφέκια τούρκικα σπαθιά!
Τὸ ξεροκάλαμο περνᾷ.

XV.

Σὰν ἥλιος, ὅπου ξάφνου σκεῖ πυκνὰ καὶ μαῦρα νέφη,
τ' ὄρος βαρεῖ κατάραχα καὶ σπίτια ἰδὲς στὴ χλόη.